

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

СТЕБЄЛЄВ АНТОН МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.296:343.1 (477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінально-правових дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, МВС України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
Каткова Тетяна Василівна,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін факультету
№ 6.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Назаров Віктор Володимирович,
Академія адвокатури України, професор
кафедри кримінального процесу та
криміналістики;

кандидат юридичних наук, доцент
Дроздов Олександр Михайлович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри
кримінального процесу.

Захист відбудеться «1» березня 2017 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.30 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 431.

Із дисертацією можна ознайомитися в Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано «31» січня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. С. Слінько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із пріоритетних завдань кримінального процесу є захист порушених кримінальним правопорушенням майнових та особистих немайнових прав фізичних і юридичних осіб шляхом відшкодування (компенсації) шкоди. Реформування кримінального процесуального законодавства України зумовлено необхідністю приведення його до відповідності з Конституцією України та міжнародними стандартами щодо захисту прав людини, закріпленими в Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Європейській конвенції щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів, Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи R(85)11 державам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу тощо.

Процесуальні норми оновленого в чинному Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України 2012 р. інституту відшкодування (компенсації) шкоди передбачають підстави та процедуру захисту майнових та немайнових прав особи в кримінальному провадженні. Разом із тим, практичне застосування цих норм свідчить, що розміри шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями, зростають, а відшкодування залишаються незначними.

За даними статистики роботи правоохоронних органів України у 2015 р., із кримінальних проваджень, направлених до судового розгляду слідчими підрозділами прокуратури, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, сума матеріальних збитків становить більш ніж 9 млн грн, із них: відшкодовано збитків на суму 4 млн грн; заявлено цивільний позов (без моральної шкоди) на суму 2 млн грн; накладено арешт на майно на суму 1 млн грн. Ці дані свідчать, що майже половина завданих державі та громадянам збитків залишається невідшкодованою.

Наявність проблемних питань щодо відшкодування зруйнованого нерухомого майна фізичних та юридичних осіб на територіях проведення антитерористичної операції (АТО), прийняття змін та доповнень до чинного КПК України (зокрема, про процесуальний статус третьої особи, стосовно майна якої вирішується питання про арешт майна – ст. 64¹ у редакції від 16.02.2016 р.), Законів України «Про запобігання корупції», «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи та витрати фінансового характеру у 2016 році» зумовили необхідність дослідження практичного застосування цих законів у частині, що стосується забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та співвідношення з іншими нормами КПК України. Зважаючи на зазначене, проблема правового регулювання відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному процесі України залишається актуальною та потребує всебічного наукового та практичного дослідження.

Питанням відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі присвятили свої роботи Ю. П. Аленін, В. П. Бож'єв, Т. В. Варфоломеева, Б. Л. Ващук, О. В. Гришук, В. Г. Гончаренко, В. Ю. Горелова, Ю. М. Грошевий,

М. В. Гузела, О. В. Капліна, Я. О. Клименко, Р. В. Корякін, О. В. Крикунов, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, В. Т. Нор, М. І. Орлов, С. І. Остапенко, А. А. Павлишин, В. М. Тертишник, О. Г. Шило, О. О. Юхно, Ю. П. Янович та ін. Після прийняття чинного КПК України 2012 р. проблеми інституту відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному провадженні привертали увагу таких учених, як С. Є. Абламський, М. А. Бойкова, І. А. Воробйова, Г. М. Куцкір, М. Р. Мазур, І. І. Татарин, Х. Р. Ханас та ін. Останнім часом з'явилася низка дисертаційних робіт, у яких згадані вище автори досліджують деякі аспекти зазначеної проблематики (наприклад, способи забезпечення відшкодування шкоди, організаційно-правова діяльність адвоката у вирішенні цивільного позову в окремих кримінальних провадженнях; вирішення цивільного позову судом першої інстанції, судами з перегляду судових рішень та в стадії виконання вироку), проте проблеми, що стосуються правового регулювання відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному процесі, не знайшли свого відображення.

До таких слід віднести положення щодо: правового регулювання особливостей форм відшкодування (компенсації) шкоди; процесуального порядку відшкодування шкоди при застосуванні норм відновного правосуддя; обставин, що виключають відшкодування шкоди; відшкодування шкоди, завданої в результаті проведення АТО; питання застосування антикорупційного законодавства та електронного декларування в забезпеченні відшкодування шкоди. Отже, зміни нормативно-правової бази, що регулює суспільні відносини щодо відшкодування шкоди, складність практики їх застосування, пов'язана з недосконалістю законодавства, розбіжність або взагалі неврегульованість зазначених аспектів теми, обраної для дослідження і захисту, робить її безумовно актуальною і такою, що потребує свого висвітлення в науці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації сформульована відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України № 275 від 16.03.2015 р. (пп. 7.19, 10.2), та відповідає Пріоритетним напрямам наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2015–2019 рр. (п. 7.24), схваленим вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 24.04.2015 р. (протокол № 24). Дисертаційна робота виконана в рамках науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Наукове супроводження реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (реєстраційний номер 0113U008190). Тема затверджена на засіданні вченої ради ХНУВС (протокол № 12 від 24.12.2013 р.), уточнена (протокол № 8 від 30.09.2016 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі аналізу кримінального процесуального законодавства України щодо відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному процесі та практики його застосування виявити проблеми правового регулювання положень КПК України, які регламентують особливості форм та процесуальний порядок відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному процесі, і розробити пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення цієї діяльності.

Для реалізації зазначеної мети поставлено такі завдання:

- розкрити зміст поняття «відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі» та виокремити його форми;
- вивчити міжнародний та вітчизняний досвід відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі;
- з'ясувати особливості правового регулювання добровільного відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі;
- виокремити проблемні питання примусового відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні;
- виявити особливості відшкодування (компенсації) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями та бездіяльністю органів досудового розслідування, прокуратури та суду;
- розглянути специфіку регламентації процесуального порядку відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні;
- з'ясувати обставини, що виключають відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному процесі;
- розглянути заходи забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні з урахуванням дії антикорупційних законів та використання даних електронних декларацій.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час застосування нормативних положень відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України.

Предмет дослідження становить правове регулювання відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Комплексне дослідження правових положень відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі ґрунтується на використанні сучасних методів: загальнонаукових та спеціальних. Діалектичний метод наукового пізнання застосовано для отримання аргументованих висновків та розробки пропозицій щодо гармонізації нормативної бази і практики її застосування (підрозділ 2.2; 2.3). Порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду в досліджуваній сфері, а також вітчизняного законодавства, зокрема й КПК України 1960 року, сприяв пошуку способів удосконалення відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі (підрозділи 1.2; 2.1; 2.2; 2.3; 3.3). Для виявлення проблемних питань правозастосовної практики застосовано соціологічний метод опитування та вивчено й проаналізовано думки суддів, працівників прокуратури та слідчих підрозділів (підрозділи 1.1, 3.1; 3.2). Формально-логічний метод використано для визначення поняття «відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі» та з'ясування його сутності (підрозділ 1.1). Системно-структурний метод дав змогу визначити основні шляхи вдосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Науково-теоретичним підґрунтям роботи стали положення Конституції України, норми міжнародних правових актів, що ратифіковані Верховною Радою України, національного та зарубіжного кримінального процесуального законодавства, постанови Пленуму Верховного Суду і Вищого спеціалізованого

суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, відомчих нормативних правових актів, праці вітчизняних та зарубіжних учених у різних галузях науки: кримінального процесу, криміналістики, кримінального права, конституційного права, філософії, теорії та історії держави та права.

Емпіричну та інформаційну базу дослідження становлять дані, отримані на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів щодо відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному судочинстві: вивчення 258 кримінальних проваджень, направлених слідчими до судового розгляду з обвинувальними актами, клопотаннями про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, та закритих кримінальних проваджень, статистичних даних Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України, опитування 165 адвокатів, 70 слідчих Національної поліції та прокуратури, 138 суддів та власного досвіду роботи адвокатом упродовж дев'яти років.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є комплексним дослідженням правового регулювання відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному процесі, яке проведено після прийняття чинного КПК України. За результатами дисертації сформульовано низку положень та висновків, які мають наукову новизну та практичне значення. Основні з них такі:

уперше:

- визначено процесуальний статус іншого власника майна в кримінальному процесі України;

- доведено неможливість відшкодування фізичної шкоди потерпілій особі за рахунок медико-біологічних операцій (відібрання органів у злочинця з метою пересадки їх постраждалій особі) та запропоновано створення Державного фонду допомоги потерпілим від насильницьких злочинів, у межах діяльності якого передбачити можливість виділення державних коштів на проведення лікування потерпілих та у випадках необхідної першочергової трансплантації їм життєво важливих органів, пошкоджених у результаті вчинення злочину;

- доведено, що добровільне відшкодування підозрюваним (обвинуваченим) завданої шкоди може бути здійснено шляхом відкриття ним або за його згодою іншою фізичною чи юридичною особою приватного права банківського рахунка на ім'я потерпілого, який може в будь-який час зняти кошти із цього рахунка;

удосконалено:

- процесуальний статус цивільного позивача та цивільного відповідача; доведено, що їх представником може бути за їхньою згодою будь-яка особа, повноваження якої засвідчені нотаріально, а не тільки адвокатом;

- положення про використання міжнародного та зарубіжного досвіду в частині запровадження в практику відновного правосуддя, а також про необхідність взаємодії органів розслідування з Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Державною службою фінансового моніторингу України й аналогічними службами зарубіжних країн з метою пошуку майна та коштів за межами України, отриманих незаконним шляхом;

- положення про можливість заявлення цивільного позову потерпілим в усній формі, якщо він не має можливості особисто подати позовну заяву (перебуває

в лікувальному закладі, відрядженні; за своїм матеріальним станом не в змозі запросити адвоката та ін.), про що слідчий має скласти протокол.

набули подальшого розвитку:

- пропозиція щодо вилучення готівкових коштів, зазначених в електронних деклараціях державних службовців, у разі вчинення ними кримінального правопорушення та відкриття щодо них кримінального провадження або розслідування раніше розпочатого з метою забезпечення цивільного позову й відшкодування шкоди;

- теза про необхідність закріплення в КПК України процесуальних норм інституту реабілітації осіб, які постраждали від незаконних рішень, дій та бездіяльності органів досудового розслідування, прокуратури й суду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути спрямовані на вдосконалення теоретичних і правових засад організації досудового розслідування та використані в таких сферах:

- *законотворчій діяльності* – для подальшого вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України;

- *науково-дослідній сфері* – для подальшої розробки положень, пов'язаних із процесуальним порядком відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному судочинстві (акт впровадження від 11.10.2016 р.);

- *правозастосовній діяльності* – як матеріал практичної діяльності слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів (акт впровадження від 1.09.2016 р.);

- *навчальному процесі* – при викладанні курсу «Кримінальний процес» та «Сучасні проблеми кримінального процесу» (акт впровадження від 11.10.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана з урахуванням сучасних досягнень кримінального процесу й теорії права самостійно та є особистим здобутком автора. Усі сформульовані в дисертаційній роботі положення та висновки обґрунтовано здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертації обговорювалися на всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Європейські стандарти захисту прав і свобод людини у кримінальному судочинстві» (м. Харків, 2013); «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (м. Харків, 2015); «Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві: сучасний стан та перспективи» (м. Харків, 2015); «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 2015).

Публікації. Основні положення дисертації відображені в п'яти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, у тому числі в одному зарубіжному, а також у чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація виконана в обсязі, який відповідає вимогам до такого роду робіт, та складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, з яких основного тексту – 164 сторінки, список використаних джерел – 246 найменувань на 34 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету й завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Юридична природа засад відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття та форми відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України»* розглянуто питання щодо сутності відшкодування (компенсації) шкоди, завданої потерпілому кримінальним правопорушенням за чинним КПК України. На підставі системного аналізу норм КПК України визначено, що положення, які стосуються відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі, містяться в різних главах нового КПК України, що ускладнює їх практичне застосування. Щоб усунути чинник, який не сприяє ефективному правозастосуванню, пропонуємо главу 9 чинного КПК України розширити, передбачивши в ній такі форми відшкодування (компенсації) шкоди: добровільне відшкодування (компенсацію) шкоди; примусове відшкодування (компенсацію) шкоди шляхом заяви та розгляду цивільного позову; звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень; кримінально-правову реституцію; відшкодування (компенсацію) потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, за рахунок Державного бюджету України; відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів досудового розслідування, прокуратури або суду.

Визначено, що до матеріальних наслідків вчиненого злочину (кримінального правопорушення) слід віднести не тільки майнову шкоду, яка має вартісну форму, але й не отримані доходи, які особа одержала б у разі незастосування до неї протиправних дій.

На підставі аналізу питання щодо вдосконалення засобів відшкодування фізичної шкоди, завданої злочином, доведено неможливість втілення в кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України пропозиції М. Новікова, висловленої ним в юридичній літературі, про медико-біологічне відшкодування шкоди (відібрання органів – легенів, нирок, частини печінки, шкіри – у злочинця з метою пересадки їх постраждалій особі). Натомість аргументовано необхідність створення Державного фонду допомоги потерпілим від насильницьких злочинів, у межах діяльності якого передбачити можливість виділення державних коштів на проведення операцій та лікування осіб, які зазнали тілесних ушкоджень від насильницьких злочинів, у тому числі й першочергової трансплантації органів.

У підрозділі 1.2 *«Міжнародний, зарубіжний та вітчизняний досвід відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі»* проаналізовано положення міжнародних актів ООН, документів Ради Європи і доведено, що вимоги, які висуваються в цих документах до держав, що приєдналися до них, мають бути імплементовані у вітчизняне законодавство, зокрема можливість державної підтримки потерпілих, які не можуть отримати компенсацію від винуватого, а також утілення концепції «відновного правосуддя», яка реалізована останнім часом у США, Канаді, Німеччині, Франції, Великій Британії, Бельгії,

Фінляндії, Швейцарії як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту. На підставі проведеного аналізу історичного досвіду розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства, а також законодавства зарубіжних країн та країн СНД визначено положення, які можуть бути використані для вдосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства, зокрема визначення процесуального статусу медіатора, відшкодування шкоди за рахунок держави та визначення розміру компенсації моральної шкоди із застосуванням тарифних ставок.

Розділ 2 «Особливості правового регулювання форм відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Правове регулювання добровільного відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні»* розглянуто сутність добровільного відшкодування шкоди й проблеми реалізації в Україні концепції відновного правосуддя та його складової частини – добровільного відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Доведено, що добровільне відшкодування шкоди не тільки має важливе значення при призначенні покарання, а є однією з обов'язкових умов для звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі дієвого каяття або примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Зважаючи на це, запропоновано в ст. 276 КПК України закріпити обов'язок слідчого при повідомленні особі про підозру роз'яснювати, що добровільне відшкодування (компенсація) шкоди, завданої його протиправними діями, та усунення її наслідків є обставиною, яка відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України пом'якшує покарання, а в разі дієвого каяття або примирення з потерпілим і повного відшкодування шкоди кримінальне провадження може бути закрито відповідно до статей 45, 46 КК України та ст. 285 КПК України.

Для вдосконалення способу добровільного відшкодування шкоди потерпілому пропонується передбачити в КПК України таке положення: «Добровільне відшкодування (компенсація) шкоди може бути здійснене шляхом добровільного відкриття підозрюваним, обвинуваченим або ж за його згодою іншою фізичною чи юридичною особою приватного права банківського рахунка на ім'я потерпілого, який може в будь-який час зняти кошти із цього рахунка».

На підставі вивчення й аналізу питання про особливі порядки кримінального провадження, укладання угод про примирення й угоди між прокурором та підозрюваним й обвинувачуваним про визнання винуватості наведено додаткову аргументацію щодо необхідності прийняття Закону України «Про медіацію» (проект № 2480 від 27.03.2015 р.), у якому має визначатися статус медіатора. З огляду на це пропонуємо п. 1 ст. 469 КПК України викласти в такій редакції: «Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою медіатора, особа якого погоджена сторонами кримінального провадження». Доведено, що основним недоліком подібних угод є неможливість їх оскарження в апеляційному порядку. Потерпілий та підозрюваний

чи обвинувачений обмежуються в праві подавати апеляційну скаргу відповідно до статей 394, 424 КПК України. Апеляційне оскарження можливе лише на підставі призначення більш суворого покарання або винесення вироку без згоди підозрюваного чи обвинуваченого на призначення покарання, що суперечить ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Критично оцінено висловлену в юридичній літературі пропозицію щодо розширення підстав зупинення кримінального провадження на строк до 1 року для вирішення сторонами питання про добровільне відшкодування підозрюваним, обвинуваченим завданої ним шкоди.

У підрозділі 2.2 *«Правове регулювання примусового відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні»* розглянуто питання визначення понять примусового відшкодування шляхом пред'явлення цивільного позову та кримінально-правової реституції, а також строків подання цивільного позову.

Запропоновано надання можливості подання цивільного позову під час досудового розслідування, підготовчого провадження та судового розгляду після оголошення прокурором обвинувального акта чи постанови про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також заявлення в досудовому розслідуванні цивільного позову в усній формі, про що слідчим складається протокол.

Сформульовано пропозицію доповнити КПК України окремою статтею *«Пред'явлення цивільного позову в кримінальному процесі»*.

Доведено, що перелік осіб, які можуть бути представниками цивільного позивача, має бути розширений за рахунок інших осіб, з якими цивільний позивач домовився на представництво його інтересів, що підтверджує нотаріально оформлена довіреність, а також обґрунтовано можливість відступлення права вимоги цивільного позивача третій особі.

Розглянуто проблемні питання, що стосуються пред'явлення цивільного позову в кримінальних провадженнях щодо неосудних осіб та неповнолітніх, які досягли 11-річного віку та не досягли віку 14 та 16 років. Запропоновано внести до ст. 128 КПК України зміни та включити до переліку осіб, що можуть бути визнані цивільними відповідачами тих осіб, які відповідно до ст. 1178, ст. 1179 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану суспільно небезпечними діями неповнолітніх осіб, які не досягли віку притягнення до кримінальної відповідальності.

Визначено, що кримінально-правова реституція є іншим способом примусового відшкодування шкоди, який полягає в поверненні майна, протиправно відчуженого в потерпілого внаслідок вчиненого кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння. До такого майна належать не тільки предмети, що були речовими доказами, а й інші надані предмети та речі, властивості яких аналогічні викраденим. Запропоновано главу 9 КПК України доповнити статтею *«Реституція»*, у якій закріпити процесуальний порядок повернення майна власникові або законному володільцю.

Підрозділ 2.3 «Правове регулювання відшкодування (компенсації) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями та бездіяльністю органів досудового розслідування, прокуратури та суду» присвячений проблемам поновлення прав реабілітованих осіб. Підтримано пропозиції М. Є. Шумило, О. В. Капліної, А. О. Суховіліної та інших про необхідність правового врегулювання в межах кримінального процесу питань відшкодування шкоди реабілітованим особам. Запропоновано узгодити три підстави відшкодування шкоди, передбачені в Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» № 266/94 ВР від 1 грудня 1994 р. (далі – Закон), із ч. 1 ст. 1176 ЦК України, яка передбачає п'ять випадків відшкодування шкоди. Доведено, що ця колізія має бути вирішена в процесуальному законі, який надасть чіткий перелік випадків відшкодування шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями та бездіяльністю відповідних органів.

Наголошено, що вказаний Закон не передбачає можливості визначення сум втрачених грошей з урахуванням інфляції та зміни курсу іноземної валюти, що суттєво обмежує відновлення порушених прав реабілітованої особи, яка звертається за відшкодуванням шкоди, тож цю прогалину в законі запропоновано усунути. Доведено необхідність доповнення чинного КПК України окремим розділом X «Реабілітація та процесуальний порядок відшкодування (компенсації) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів досудового розслідування, прокуратури та суду».

Розділ 3 «Проблемні питання процесуального порядку відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Особливості процесуального порядку відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні» проаналізовано проблемні питання правового регулювання процесуального порядку відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному провадженні,

За правилами ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок доказування обставин, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, до яких, зокрема, віднесено встановлення виду та розміру заподіяної шкоди, покладається на слідчого, прокурора та в установлених КПК України випадках – на потерпілого.

Оскільки в ч. 1 ст. 92 КПК України не конкретизовано, в яких саме випадках, установлених цим Кодексом, обов'язок доказування заподіяної шкоди перекладається на потерпілого, здійснено аналіз статей 56, 57 та 61 КПК України, що регламентують права та обов'язки потерпілого й цивільного позивача, та визначено, що в них не передбачено обов'язку потерпілого та цивільного позивача здійснювати доказування заподіяної йому кримінальним правопорушенням шкоди. На відміну від цивільного судочинства, в якому обов'язок доказування покладається на сторону, яка заявила вимоги про відшкодування шкоди (ст. 60 ЦПК України), у кримінальному провадженні доказування виду заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди (майнової, фізичної, моральної) покладається на слідчого та прокурора. Виняток із цього правила становлять випадки відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді відповідно до ч. 4 ст. 340 КПК

України. Це правило стосується як загальних проваджень, так і проваджень у формі приватного обвинувачення. Доведено, що в ст. 92 КПК України необхідно чітко визначити всі випадки, коли обов'язок доказування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди перекладається на потерпілого (цивільного позивача).

У підрозділі розглянуто актуальне питання про відшкодування шкоди, завданої громадянам на території проведення антитерористичної операції. Визначена хибною позиція тих судів, які відмовляють у задоволенні позовів, посилаючись на ст. 1177 ЦК України та необхідність проведення досудового розслідування і встановлення конкретних осіб, діями яких зруйновано майно постраждалих.

Доведено, що постраждалі, майно яких знищено в результаті проведення антитерористичної операції, мають отримати від держави відшкодування шкоди та захист своїх майнових прав не в межах кримінального процесу, а відповідно до ст. 19 Закону України «Про боротьбу із тероризмом».

Надання певній особі процесуального статусу учасника кримінального процесу, тобто можливості користуватися передбаченими законом правами та виконувати обов'язки, – це рішення органу досудового розслідування. Поява в кримінальному провадженні такого рішення зумовлена поданням потерпілою особою позовної заяви. А будь-яке рішення слідчого відповідно до ст. 110 КПК України повинно мати форму постанови, яку необхідно обґрунтувати та вмотивувати.

Диспозиції ч. 2 ст. 61 та ч. 2 ст. 62 чинного КПК України не передбачають винесення таких постанов та ознайомлення з нею особи, яка визнається цивільним позивачем чи цивільним відповідачем. Такий стан суттєво обмежує права цих суб'єктів кримінального процесу, оскільки момент набуття ними своїх прав та обов'язків конкретно не визначений (подання позовної заяви може бути особисто, а може здійснюватися поштою або електронною поштою). У КПК України також не визначений порядок реєстрації цивільного позову. До того ж, такий порядок унеможливорює оскарження цього рішення в разі незгоди цих осіб із фактичними обставинами, врахованими слідчим при прийнятті такого рішення. Щоб усунути обмеження прав суб'єктів кримінального процесу, запропоновано доповнити КПК України положенням про те, що в разі визнання особи цивільним позивачем чи цивільним відповідачем слідчий виносить відповідну постанову, а також доповнити ст. 61 КПК України положеннями такого змісту: «1. У разі смерті фізичної особи, що має право пред'явити цивільний позов під час кримінального судочинства, право на пред'явлення цивільного позову переходить до близьких родичів або членів сім'ї такої особи, а в разі ліквідації чи реорганізації юридичної особи – до її правонаступниці. 2. Якщо внаслідок кримінального правопорушення завдано шкоди застрахованому майну, право на пред'явлення цивільного позову переходить до страховика. 3. Заміна особи цивільного позивача може мати місце до початку судового розгляду. 4. Документи про відступлення прав цивільного позивача мають бути подані до початку судового розгляду справи. 5. Якщо заміна цивільного позивача відбулася до початку судового розгляду та якщо до органу досудового слідства, суду подано документи про відступлення права вимоги, орган досудового слідства, суд зобов'язані винести постанову про заміну цивільного позивача».

Цивільний відповідач як суб'єкт кримінального процесу під час розслідування та розгляду кримінального провадження є особою, яка має власний інтерес і обстоює його. Тож убачається, що практика допиту цивільного відповідача як свідка є хибною і не сприяє захисту цим відповідачем своїх майнових прав, оскільки він не має можливості захищатися від заявленого проти нього цивільного позову. Ураховуючи зазначене, пропонується доповнити КПК України статтею «Процесуальний порядок виклику та допиту цивільного відповідача».

У підрозділі 3.2 «Обставини, що виключають відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі» звертається увага на те, що Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 р. містить положення щодо можливості зменшення або відміни відшкодування шкоди. Так, відповідно до ст. 8 цієї Конвенції вказано правові випадки, коли розмір відшкодування шкоди може бути зменшений або відмінений: а) у зв'язку з поведінкою жертви як під час злочину, так і до, і після; б) якщо потерпілий або заявник причетні до організованої злочинності або є членами організації, яка причетна до насильницьких злочинів; в) якщо повне або часткове відшкодування суперечить сенсу справедливості або публічного порядку.

Обґрунтовано необхідність приведення вітчизняного законодавства до відповідності з вимогами цієї Конвенції та запропоновано передбачити в КПК України статтю «Обставини, що виключають відшкодування (компенсацію) шкоди» такого змісту: «Частина 1. До матеріально-правових обставин, які виключають відшкодування (компенсацію) шкоди, належать такі: 1) самозахист від протиправних посягань, у тому числі в стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі; 2) стан крайньої необхідності (враховуючи обставини, за яких було завдано шкоди); 3) самообмова особи, яка в процесі досудового провадження перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт; 4) поведінка жертви як під час злочину, так і до, і після його вчинення; 5) якщо потерпілий задіяний у злочині, скоєному організованою злочинною групою, або входить до організації, що займається злочинною діяльністю; 6) якщо повне або часткове її відшкодування суперечить змісту справедливості й громадського порядку.

Частина 2. До процесуально-правових підстав, які виключають відшкодування (компенсацію) шкоди, належать: 1) невнесення даних до ЄРДР про початок досудового розслідування; 2) заява цивільного позову після початку судового розгляду; 3) наявність рішення суду, яке набрало законної сили і яке було винесено до спору між тими сторонами про той же предмет і на тих же підставах; 4) неявка цивільного позивача до суду; 5) якщо позов пред'явлений недієздатною особою або від імені заінтересованої особи її представником, який не має відповідних на це повноважень, за умови, що таке порушення вимог закону (щодо підтвердження повноважень) не було усунуто до початку судового розгляду; 6) закриття кримінального провадження.

Частина 3. Якщо кримінальне провадження закрито на підставі закону про амністію, необхідна згода потерпілого, якому відшкодована завдана кримінальним правопорушенням шкода. Якщо потерпілою є неповнолітня або душевнохвора особа, згоду на застосування амністії має надати прокурор».

У підрозділі 3.3 «Заходи забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні з урахуванням дії антикорупційних законів та даних електронних декларацій» зазначено, що забезпечення цивільного позову полягає у проведенні процесуальних дій, передбачених КПК України, що мають своєю метою гарантувати реальне відшкодування завданої шкоди. На підставі системного аналізу висловлених в юридичній літературі точок зору щодо класифікації заходів та етапів забезпечення відшкодування шкоди в кримінальному процесі визначено, що діяльність слідчого, який проводить досудове розслідування кримінального правопорушення, виражається у визначенні характеру та розміру шкоди, заподіяної потерпілій особі; проведенні гласних і негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій (доручень, запитів тощо), спрямованих на виявлення та повернення викраденого чи пошкодженого майна, що збереглося в натурі, або його грошового еквівалента в повному обсязі; накладення арешту на майно, гроші та інші цінності та їх збереження з метою відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. Розглядаючи питання про вчасне застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як тимчасове вилучення майна підозрюваного під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (обшуків, оглядів) та арешт майна підозрюваного чи осіб, які на підставі закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану його діями, запропоновано в ч. 3 ст. 171 КПК України передбачити вимоги до клопотання слідчого, прокурора про арешт майна, до яких віднести: 1) підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна; 2) перелік і види майна, що належить арештувати; 3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

Доведено, що в чинному КПК України не закріплений процесуальний статус іншого власника чи володільця майна, про яких згадується у статтях 172, 174 як про осіб, що мають самотійні майнові інтереси в межах кримінального провадження, але їх процесуальні права та обов'язки в КПК України не закріплені. Положення ст. 174 КПК України не узгоджуються з нормами параграфу 5 глави 3 КПК України «Інші учасники кримінального провадження», а також з положеннями статті 64¹ КПК України, якою він був доповнений 18.02.2016 р. «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт майна», тому КПК України запропоновано доповнити статтею 67¹, що визначає права та обов'язки такого учасника процесу як інший власник майна.

Розглянуто проблемні питання щодо пошуку майна, яке може бути тимчасово вилученим та на яке може бути накладено арешт з метою забезпечення цивільного позову. Доведено необхідність використання всіх джерел інформації про наявність у підозрюваного (обвинуваченого) майна та коштів, зокрема тієї, що міститься в електронних деклараціях державних службовців, що значно спрощує роботу правоохоронних органів з пошуку незаконно здобутого майна посадовими особами.

Констатовано, що перевірку відомостей електронних декларацій здійснюють антикорупційні органи. Доведено, що в разі вчинення службовими особами кримінального правопорушення слідчий, прокурор у межах розслідування кримінального провадження відповідно до вимог КПК України мають використовувати відомості про наявність в особи, що подала декларацію, рухомого та нерухомого майна, готівкових коштів та іншої власності з метою накладення арешту на це майно. Пропонується ч. 9 ст. 170 КПК України після слів «на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах» доповнити словами: «чи готівкових коштів, відображених особою в електронній декларації».

Доведено необхідність налагодження взаємодії між слідчим, прокурором та оперативними підрозділами, а також із Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Державною службою фінансового моніторингу України з аналогічними службами зарубіжних країн з метою пошуку майна та коштів за межами України, отриманих незаконним шляхом. Запропоновано здійснення фінансового моніторингу банківських рахунків підозрюваного, яке передбачено ст. 269¹ КПК України, не тільки детективами Національного антикорупційного бюро, а й слідчими інших органів досудового розслідування з дозволу слідчого судді.

ВИСНОВКИ

На підставі здійсненого аналізу чинного законодавства та практики його реалізації запропоновано нове розв'язання наукового завдання щодо теоретичного узагальнення і визначення особливостей правового регулювання відносин із відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному процесі України.

Найбільш важливими серед одержаних результатів дослідження є такі висновки:

1. Норми, які стосуються відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі, містяться в різних главах чинного КПК України, що ускладнює їх практичне застосування. З огляду на це запропоновано главу 9 чинного КПК України розширити, закріпивши в ній форми та порядок відшкодування (компенсації) шкоди:

- добровільне відшкодування (компенсація) шкоди;
- примусове відшкодування (компенсація) шкоди шляхом заяви та розгляду й вирішення цивільного позову;
- звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень;
- кримінально-правова реституція;
- відшкодування (компенсація) потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок Державного бюджету України;
- відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, прокуратури, суду.

2. Аналіз положень міжнародних актів ООН і документів Ради Європи дає змогу довести, що зазначені в цих документах вимоги до держав, які приєдналися до них, мають бути імplementовані у вітчизняне законодавство, зокрема необхідність державної підтримки потерпілих, що не мають можливості отримати компенсацію

від винуватого, а також утілення концепції «відновного правосуддя». На підставі проведеного системного аналізу норм кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн та країн СНД щодо процесуального порядку відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі зазначено, що деякі елементи цього процесуального інституту можуть бути застосовані в реформуванні вітчизняного законодавства (щодо відшкодування шкоди за рахунок фонду компенсації шкоди потерпілим – ст. 173 КПК Республіки Казахстан; визначення розміру компенсації моральної шкоди – ст. 352 КПК Латвії та ін.). Запропоновано в проекті Закону «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» (проект 7303, який знаходиться у Верховній Раді України з 2011 року), передбачити створення Державного фонду допомоги потерпілим від насильницьких злочинів, у межах діяльності якого закріпити надання можливості виділення державних коштів на проведення лікування потерпілих та в необхідних випадках першочергової трансплантації їм життєво важливих органів, пошкоджених у результаті скоєння злочину.

3. Запропоновано, що добровільне відшкодування підозрюваним (обвинуваченим) завданої шкоди може здійснюватися шляхом відкриття ним або за його згодою іншою фізичною чи юридичною особою приватного права банківського рахунка на ім'я потерпілого, який може в будь-який час зняти кошти із цього рахунка.

4. Визначено, що кримінально-правова реституція є іншим способом примусового відшкодування (компенсації) шкоди, який полягає в поверненні майна, протиправно відчуженого в потерпілого внаслідок кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння. До такого майна слід віднести не тільки предмети, що були речовими доказами, а й інші надані речі, властивості яких аналогічні викраденим. Запропоновано доповнити КПК України статтею «Реституція», в якій детально визначити процесуальний порядок повернення майна власникові або законному володільцю.

5. Наведено додаткові аргументи про необхідність закріплення в КПК України процесуальних норм інституту реабілітації осіб, які постраждали від незаконних рішень, дій та бездіяльності оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

6. Доведено, що процесуальний статус деяких учасників кримінального провадження, визначений у КПК України, потребує уточнення: у разі, якщо потерпілий не має можливості особисто подати позовну заяву (перебуває в лікувальному закладі, відрядженні, за своїм матеріальним станом не в змозі запросити адвоката та ін.), передбачити право потерпілого в усній формі заявити цивільний позов, про що слідчий має скласти протокол. Перелік осіб, які можуть бути представниками цивільного позивача та цивільного відповідача, має бути розширений за рахунок інших осіб, з якими цивільний позивач і цивільний відповідач домовилися про представництво їх інтересів, що підтверджується нотаріально оформленою довіреністю. Обґрунтовано можливість відступлення права вимоги цивільного позивача третій особі. Запропоновано доповнити ст. 61 КПК України положеннями такого змісту: «1. У разі смерті фізичної особи, що має право пред'явити цивільний позов під час кримінального судочинства, право на

пред'явлення цивільного позову переходить до близьких родичів або членів сім'ї такої особи, а в разі ліквідації чи реорганізації юридичної особи – до її правонаступниці. 2. Якщо внаслідок кримінального правопорушення завдано шкоди застрахованому майну, право на пред'явлення цивільного позову переходить до страховика. 3. Заміна особи цивільного позивача може мати місце до початку судового розгляду. 4. Документи про відступлення прав цивільного позивача мають бути подані до початку судового розгляду справи. 5. Якщо заміна цивільного позивача відбулася до початку судового розгляду та якщо до органу досудового слідства, суду подано документи про відступлення права вимоги, орган досудового слідства, суд зобов'язані винести постанову про заміну цивільного позивача».

Доведено, що положення статті 64¹ КПК України, якою він був доповнений 18.02.2016 р. «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт майна» не узгоджується зі статтями 172, 174 КПК України, які передбачають участь у кримінальному провадженні «іншого власника майна». Тому запропоновано доповнити КПК України статтею 67¹ «Інший власник майна», в якій передбачити його права та обов'язки, можливість і порядок оскарження незаконного арешту на майно, зокрема, у досудовому провадженні.

7. Доведено необхідність приведення норм КПК України до відповідності з Європейською конвенцією про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів від 24.11.1983 р., яка визначає обставини, що виключають відшкодування шкоди, у зв'язку з чим запропоновано визначити в КПК України такі процесуально-правові підстави неможливості відшкодування (компенсації) шкоди: 1) відсутність зареєстрованого в ЄРДР кримінального провадження; 2) заявлення цивільного позову після початку судового розгляду; 3) наявність рішення суду, яке набрало законної сили і яке було винесене до спору між тими сторонами про той же предмет і на тих же підставах; 4) неявка цивільного позивача до суду без поважних причин; 5) якщо позов пред'явлений недієздатною особою або від імені заінтересованої особи її представником, який не має відповідних на це повноважень, за умови, що таке порушення вимог закону (щодо підтвердження повноважень) не було усунуте до початку судового слідства; 6) закриття кримінального провадження.

8. Запропоновано вилучення готівкових коштів, зазначених в електронних деклараціях державних службовців, підозрюваних у вчиненні злочинів, у разі відкриття кримінального провадження з метою забезпечення цивільного позову. Доведено необхідність застосування фінансового моніторингу банківських рахунків, передбаченого ст. 269¹ КПК України, не тільки детективами Національного антикорупційного бюро, а й слідчими інших органів досудового розслідування з дозволу суду.

Перспективним видається подальше вдосконалення інституту відшкодування (компенсації) шкоди з метою захисту особи, що є одним із вагомих чинників правової гармонізації суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Стебелев А. М. Проблеми відшкодування (компенсації) шкоди, завданої злочином, у кримінальному провадженні / А. М. Стебелев // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. – 2015. – №16. – Т. 2. – С. 85–88.

2. Стебелєв А. М. Деякі аспекти примусового відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні / А. М. Стебелєв // Прикарпат. юрид. вісн. – 2016. – Вип. 1. – С. 265–269.

3. Стебелєв А. М. Добровільне відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні / А. М. Стебелєв // Право і суспільство. – 2016. – № 4 (ч. 2). – С. 234–240.

4. Стебелєв А. М. Міжнародний та закордонний досвід відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі / А. М. Стебелєв // Прикарпат. юрид. вісн. – 2016. – Вип. 2(11). – С. 117–122.

5. Стебелєв А. М. Особенности предъявления гражданского иска в уголовном процессуальном законодательстве Украины / А. М. Стебелєв // *Legea si viata*. – 2016. – № 8. – С. 149–152.

6. Стебелєв А. М. Обставини, що виключають відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні / А. М. Стебелєв // Європейські стандарти захисту прав і свобод людини у кримінальному судочинстві: матеріали наук.-практ. конф., 13 груд. 2013 р. – Харків: Право, 2013. – С. 107–109.

7. Стебелєв А. М. Медико-біологічне відшкодування фізичної шкоди жертві злочину шляхом трансплантації органів злочинця: реалії майбутнього чи антигуманні фантазії науковців? / А. М. Стебелєв // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 4 груд. 2015 р. – Харків: ХНУВС, 2015. – С. 401–403.

8. Стебелєв А. М. Відшкодування шкоди, завданої терористичними актами / А. М. Стебелєв // Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві: сучасний стан та перспективи: матеріали наук.-практ. конф., 11 груд. 2015 р., Харків. екон.-прав. ун-т. – Харків: Право, 2015. – С. 159–162.

9. Стебелєв А. М. Проблемні питання пред'явлення цивільного позову в провадженнях про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру / А. М. Стебелєв / Верховенство права та правова держава: зб. Міжнар. наук.-практ. конф. 16-17 жовт. 2015 р., м. Ужгород. – Ужгород, 2015. – С. 102–103.

АНОТАЦІЯ

Стебелєв А. М. Правове регулювання відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2017 р.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем правового регулювання відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України.

Розглянуто сутність та форми відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України; процесуальний порядок добровільного та примусового відшкодування (компенсації) шкоди, завданої злочином, та

відшкодування (компенсації) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями та бездіяльністю органів досудового розслідування, прокуратури та суду; особливості забезпечення цивільного позову з урахуванням дії антикорупційних законів та даних електронних декларацій; визначені обставини, що виключають можливість відшкодування (компенсації) шкоди.

Ключові слова: відшкодування (компенсація) шкоди, моральна шкода, фізична шкода, кримінальне процесуальне право, відновне правосуддя, цивільний позов, досудове розслідування, реабілітація, реституція.

АННОТАЦИЯ

Стебелев А.М. Правовое регулирование возмещения (компенсации) вреда в уголовном процессе Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, Министерство образования и науки Украины – Харьков, 2017.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических проблем правового регулирования возмещения (компенсации) вреда в уголовном процессе Украины.

Исследованы сущность и формы возмещения (компенсации) вреда, международный и отечественный опыт реформирования этого процессуального института; процессуальный порядок добровольного и принудительного возмещения (компенсации) вреда, причиненного преступлением или незаконными решениями, действием или бездействием органов досудебного расследования, прокуратуры и суда. Определены обстоятельства, исключающие возмещение (компенсацию) вреда. Рассмотрены особенности обеспечения гражданского иска с учетом действия антикоррупционных законов и данных электронных деклараций государственных служащих.

В диссертации исследован процессуальный статус гражданского истца, гражданского ответчика. Внесены предложения о закреплении их статуса в постановлении следователя, а также возможности представления их интересов в уголовном процессе не только адвокатами, как предусмотрено в действующем УПК Украины, а и иными лицами на договорной основе.

Предложено закрепить в УПК Украины возможность заявления потерпевшим гражданского иска в устной форме в случаях, когда он не имеет возможности лично подать исковое заявление (находится в лечебном учреждении, командировке; в связи с материальным положением не может обратиться к адвокату и т. п.), о чем следователь составляет протокол.

Поскольку гражданский ответчик имеет в уголовном производстве свой интерес и вправе защищаться от предъявленного гражданского иска, предложено дополнить УПК статьей «Вызов и допрос гражданского ответчика».

Доказана необходимость урегулирования в УПК Украины процессуального статуса иного владельца имущества, участие которого предусмотрено в статьях 172, 174 УПК Украины.

Предложено закрепить в УПК Украины положение о том, что добровольное возмещение вреда подозреваемым (обвиняемым) может быть осуществлено путем открытия им или по его согласию иным физическим или юридическим лицом частного права банковского счета на имя потерпевшего, который в любой момент может использовать эти средства.

Доказана несостоятельность предложенного в юридической литературе способа возмещения физического вреда потерпевшему путем медико-биологических операций (отобрание органов у преступника с целью пересадки их пострадавшему). Предложено создание Государственного фонда помощи потерпевшим от насильственных преступлений, в рамках деятельности которого предусмотреть средства на проведение лечения потерпевших и в необходимых случаях первоочередной трансплантации органов, поврежденных в результате преступления.

Доказана необходимость усовершенствования правового регулирования взаимодействия органов досудебного расследования с Национальным агентством Украины по вопросам обнаружения, розыска и управления активами, полученными от коррупционных и иных преступлений, с Государственной службой финансового мониторинга и аналогичными службами зарубежных стран с целью поиска за пределами Украины имущества и денежных средств, полученных незаконным путем.

Ключевые слова: возмещение (компенсация) вреда, моральный вред, физический вред, уголовное процессуальное право, восстановительное правосудие, гражданский иск, досудебное расследование, реабилитация, реституция.

SUMMARY

Stebelev A. Legal regulation of damages reimbursement (compensation) in criminal proceedings Ukraine. – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examinations; operatively-search activity. – V. N. Karazin Kharkiv National University. – Kharkiv, 2017.

This research focuses on theoretical and practical problems of legal regulation of reimbursement (compensation) damage in the Ukrainian criminal process.

The thesis examined issues such as: the essence and form of reimbursement (compensation) of damage in the Ukrainian criminal proceedings; procedural order of voluntary and compulsory reimbursement (compensation) of damage caused offense and reimbursement (compensation) of damage caused by unlawful decisions, actions and omissions by the pre-trial investigation, prosecutors and courts; features ensuring civil action in view of anti-corruption laws and of electronic declarations; circumstances precluding the possibility of reimbursement (compensation) of damage.

Keywords: reimbursement (compensation) of damage, moral damage, physical damage, criminal process law, restorative jurisprudence, civil action, pre-trial investigation, rehabilitation; restitution.